

HALK SAĞLIĞI ARAŞTIRMA VE UYGULAMALARI DERGİSİ

www.hasaud.com

DAVETLİ DERLEME

Halk Sağlığı ve Sosyal Sorumluluk Çalışmaları

Public Health and Social Responsibility Studies

Dilek Aslan

Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye, ORCID: 0000-0002-4053-2517

ÖZET

Sosyal sorumluluk çalışmaları bireysel ve/veya kurumsal düzeyde sürdürülebilmektedir. Çalışmalarda birey ve toplum yararının sağlanabilmesi için karşılanması gereken bazı ilkeler vardır. Çalışmaların şeffaflığı, hesap verilebilirliği, izleme ve değerlendirme olanaklarının olması öne çıkan ilkeler arasındadır. Bu ilkeler halk sağlığının genel perspektifinin yanı sıra halk sağlığının bireye ve topluma yönelik hedefleri ile de uyumludur. Çalışmaların bilimsel bakış açısıyla da sürdürülmesi belirtilen ilkelerin karşılanmasına olanak sağlar. Bu makale içeriğinde sosyal sorumluluk çalışmalarının halk sağlığı içindeki yeri, dikkat edilmesi gereken konular ve birey ve toplum yararının sağlanması için önerilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halk Sağlığı, Sosyal Sorumluluk, Araştırma, Uygulama

ABSTRACT

Social responsibility activities can be carried out at the individual and/or corporate level. There are principles that need to be met to maintain individual and societal benefits. Transparency, accountability, monitoring, and evaluation are among the prominent principles. These principles are compatible with the perspective of public health as well as the specified goals of public health built both for the individual and society. Conducting the studies with a scientific approach enables the fulfillment of these principles. In this article, it is aimed at discussing the place of social responsibility activities in public health, the issues that need to be given priority, and developing recommendations to ensure individual and community benefit.

Keywords: Public Health, Social Responsibility, Research, Practice

Sorumlu Yazar: Dilek Aslan, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

E-posta: diaslan.dr@gmail.com

GİRİŞ

Sosyal sorumluluk kavramı farklı zamanlarda farklı şekillerde tanımlanmıştır. Sosyal sorumluluk çalışmaları bireyler tarafından yapılabileceği (1) gibi kurumsal düzeyde de sürdürülebilir. Dolayısıyla tanımların birey-toplum düzleminde geniş bir yelpazede değerlendirilmesi yararlı sağlar. Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS); Avrupa Komisyonu tarafından "kurumların (işletmelerin) toplum üzerindeki etkilerine ilişkin sorumluluk" şeklinde tanımlanmıştır. Avrupa Komisyonu, kurumların (şirketlerin) sosyal, çevresel, etik, insan hakları ile ilgili konuları çalışma stratejilerine ve uygulamalarına entegre ederek bu sorumluluklarını yerine getirebileceklerini belirtmektedir (2). Uluslararası Standartlar Organizasyonu (ISO) tarafından, KSS; "kurumların/şirketlerin insan hakları, çevre sorunları, sosyal içerme ve diğer ilgili kaygılarla ilgili eylemleri içerecek şekilde sosyal, ekonomik ve/veya çevresel sorunları toplumların yararına ele alıp yönetebilmelerinin bir yolu" olarak tanımlanmaktadır (3).

Kurumsal Sosyal Sorumluluk çalışmalarını sürdürürken bazı ilkelere dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu ilkeler arasında şeffaflık, hesap verebilirlik, toplum yararı, etik değerlere saygı öne çıkar (4).

Sosyal sorumluluğun küresel sağlık perspektifi ile de tartışıldığı bilinmektedir. Bu tartışma "yoksul ülkelere karşı fedakarlık ve Dünya'nın daha gelişmiş bölgelerini de tehdit eden birçok hastalığın yayılmasını kontrol altına almak için kişisel çıkarların bileşimi" üzerinden yapılmaktadır. Bu konu ile ilgilenenler; HIV/AIDS, tüberküloz, sıtma, influenza ve diğer bulaşıcı hastalıkların yayılmasını kontrol altına almayı aynı zamanda moral bir sorumluluk olarak da görmektedirler (5).

Türk Dil Kurumu, "sosyal" sözcüğünün anlamını "toplumsal" olarak tanımlamıştır (6). Bu noktada, Türkçe dilinde sosyal sorumluluk yerine toplumsal sorumluluk ifadesi de kullanılabilir. Türk Dil Kurumu, "sorumluluk" sözcüğünü de "Sorumlu olmayı gerektiren bir yükümlülüğün kendisi (6)" şeklinde tanımlamıştır.

Geliş tarihi: 08.08.2024; Kabul tarihi: 10.09.2024

© Halk Sağlığı Araştırma ve Uygulamaları Dergisi, HASUDER tarafından yayınlanmaktadır. Telif Hakları HASUDER'e aittir.

Halk sağlığı profesyonellerinin sosyal (ya da toplumsal) sorumluluklarını mesleğin toplumsal rolleri ile birlikte tartışmak uygun olur. Bu noktada toplumun halk sağlığı ve ilgili alanlarda çalışan profesyonellerden ne beklediğinin de önemi bulunmaktadır (7). Halk sağlığı tartışmalarını sürdürürken genel çerçevede sağlık profesyonellerinin ve özel olarak da hemşirelik (1), hekimlik uygulamalarda bu kavramları ele almakta yarar bulunmaktadır.

Hekimlerin toplumsal sorumlulukları Türk Tabipleri Birliği tarafından 2009 tarihinde kabul edilmiştir (8). Bu bildirgeye göre hekimlerin toplumsal sorumlulukları arasında toplumsal kaynakları akılcı kullanmak, sağlık sorunlarına tümelci¹ yaklaşmak, politika belirleyenleri uyarmak, kamuoyunda farkındalık yaratmak, aydın olarak demokratikleşme sürecine katılmak, afetlerde sağlık hizmeti sunmak konularına yer verilmiştir. Bu sorumlulukların istenildiği şekilde yerine getirilebilmesi için tıp eğitiminde halk sağlığı, tıp etiği ve sosyal bilim alanlarında ilgili konularda eğitimlerin verilmesine de vurgu yapılmıştır (8).

Bilimin ve sağlık alanının ve çalışanlarının sosyal sorumluluk çalışmaları ile ilgili öteden beri tartışmalar sürmektedir. Bilimin sosyal sorumluluk ile ilgili içeriği popüler yaşama yansımış, filmlere konu olmuştur (9).

Signorelli ve arkadaşları 2019 yılında halk sağlığının bir sosyal ve siyasi sorumluluk olduğuna vurgu yapmışlardır. Bu sorumluluk toplumun sağlığını, refah düzeyini en üst düzeyde tutmak için gösterilecek çabalara da işaret etmektedir (10).

Sağlık profesyonellerinin sosyal sorumluluklarının ne olduğunu tartışırken sağlığın tanımı, sağlık ve hastalık örüntülerini, hastalıklara neden olan durumları, sağlık ve hastalıkların belirleyicilerini (11) hatırlamak gerekir. Thomasson, 2014 yılında yazdığı bir makalesinde “trafik kazası geçiren ve yaralanan bir çocuğa tıbbi bir bakım hizmeti vermenin yaralanan çocuğu tedavi edeceğini, ancak araçlarda emniyet kemeri, koltuk, vb. düzenlemelerinin savunuculuğunu yapmanın kazaların çoğunda çocukların yaralanmasını önleyeceğini ifade eder. Thomasson böylesi bir sorumluluğun aynı zamanda kamusal bir sorumluluk olduğunun altını çizer (11). Dhillon ve Karan 2020 yılında yayınladıkları bir makalelerinde bu konuyu küresel düzeyde yaşanan sorunlar üzerinden gündeme taşımışlardır. Yazarlar, sağlıkla ilgili görülen sorunların ve çözümlerinin siyasi boyutları olduğunu, dolayısıyla çözümlerin bu perspektife ihtiyaç duyduğunu, bununla birlikte, çözümler için profesyonel yaklaşım ve uygulamaların yararlı olabileceğini, dolayısıyla halk sağlığının yaklaşımlarına ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadırlar (12).

Bhugra 2017 yılında sosyal sorumluluğun sağlık alanındaki eksikliklerin ve sağlığın belirleyicilerini

tartışmak amacıyla da kullanılabileceğini vurgulamıştır. Bhugra aynı zamanda sosyal sorumluluğun bireysel, toplumsal, bölgesel, ulusal ya da uluslararası olabileceğine işaret etmiştir (13). Bu bakış açısını iyi anlayabilmek için halk sağlığının geçmişinde kısa bir yolculuk yapmakta yarar bulunmaktadır.

Halk sağlığının toplumsal sorumluluklarını tartışırken hatırlanması gereken çok sayıda bilim insanı vardır. Halk sağlığının geniş tanımını yapan Charles-Edward Amory Winslow (14-16), sosyal hijyeni (17) tanımlayan ve sosyal tıbbın gelişiminde öncü olan Alfred Grothjan (18), tıbbın sosyal bir bilim olduğunu belirten Rudolf Virchow (19), sağlığın sosyal belirleyicilerine vurgu yapan Micheal Marmot (20), halk sağlığının farklı yönlerini bir arada tartışmayı başaran Dr. John Last (21) halk sağlığının toplumsal boyutları olduğunu her zaman vurgulayan Nusret Fişek (22) halk sağlığının önderleri arasındadır.

Sosyal sorumluluk çalışmaları kapsamında “etik” özel bir başlıktır. Konuya etik çerçeve UNESCO Biyoetik ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 14. Madde’sinde yer verilmiştir. Bildirge’de “sosyal sorumluluk ve sağlık” konularına geniş bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Örneğin, sağlık ve sosyal açılardan gelişimin desteklenmesi toplumdaki bütün sektörlerin bir amacı olmalıdır. Her birey en yüksek sağlık standartlarından ayrımcılığa maruz kalmadan yararlanmalıdır. İnsan, sosyal bir varlık olarak kabul edilmelidir. Çocuklar gibi incinebilir olan toplumlara öncelikle yer verilmelidir. Çevre, gıda, eğitim gibi konular öncelikler arasında yer almıştır (23).

Yukarıdaki tanımlamadan da anlaşılacağı üzere sağlık alanında yürütülen sosyal sorumluluk çalışmalarının ayrımcılık yapılmadan, sosyal açıdan gelişmeyi amaçlayan, çok bileşenli, temel sağlık hizmetlerine erişime öncelik veren, yüksek niteliğe sahip, bireye ve çevresine katkı sunan, geliştirici bir çerçeve ve içerikte sürdürülmesi gerekmektedir.

Sosyal sorumluluk çalışmaları kapsamında bilimsel bakış açısının, bilimsel araştırmaların da önemi bulunmaktadır. Tezcan, 2020 yılında sosyal sorumluluk çalışmalarında en önemli amacın toplumsal yarar olduğuna işaret eder. Tezcan aynı zamanda sosyal sorumluluk çalışmalarının toplumu ilgilendiren konularda bilgi, beceri, deneyim ve kaynakların topluma geri sunulmasının toplum yararı için gerekli olduğunu ifade eder. Çalışmalarda kar amacı olmaması da önemli bir konu olarak dikkat çekmektedir. Çalışmalarda önceliğin çocuk, kadın, yaşlı, yoksul, yeti kaybı olan, göçmen gibi dezavantajlı gruplara verilebileceği ifade edilmektedir. Tezcan aynı zamanda sosyal sorumluluk çalışmalarında bilimsel bir yaklaşımla sistematik bir planlamanın yapılmasının önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda sorunun saptanması, gereksinim

¹ Holistic karşılığı kullanılmıştır.
HASAUD 2024; 2(2): 57-60

KAYNAKLAR

çalışmalarının yapılması, bilimsel kaynakların gözden geçirilmesi, yetkin kişilerle çalışılması, ilgili bütün bileşenlerin sürece dahil edilmesi, çalışmanın metodolojisinin belirlenmesi, değerlendirme ve izleme kriterlerinin saptanması, kullanılacak materyallerin hazırlanması, raporlama sürecinin planlanması ve raporların hazırlanması için gerekli altyapının kurulması gibi adımların önceden planlanması önem taşır (24). Sosyal sorumluluk çalışmaları örnekleri küresel düzeyde yaşanan krizlerle beraber artma eğiliminde olmuştur. Koronavirüs Hastalığı 2019 (COVID-19) pandemisi, birey ve/veya kurumların sosyal sorumluluk çalışmalarını görünür kılmıştır (25). Bununla birlikte, pandemi sırasında yapılan sosyal sorumluluk çalışmaları bazı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu dönemdeki özellikle sağlığın ticari belirleyicileri tarafından yapılan sosyal sorumluluk içerikli çalışmalar etik açısından sorunları gündeme taşımıştır. Örneğin, pandemi döneminde tütün endüstrisi “kapanma dönemlerinde” internet ortamında yaptıkları tütün satışlarında dönemin en önemli davranışsal korunma yöntemlerinden birisi olan maske “ikramı” yapmışlardır (26). Benzer olarak yaygın tütün endüstrisi taktiklerinden birisi olan dayanışma etkinliklerine yüksek miktarda bağışların yanı sıra aşı çalışmalarına yapılan katkılar hatırlanmalıdır (27). İnsanlığın zor durumlarının sosyal sorumluluk çalışmaları adı altında yapılması etik ve diğer açılardan son derece olumsuzdur. Tütün endüstrisi bu gibi durumlarda görünürlüğüne artırmaya çalışmakta, bu amaçla kamusal mekanizmalarla ilişkilerini güçlendirme çabası içinde olmaktadır (28). Sosyal sorumluluk çalışmalarının gelişebilmesi için üniversitelere önemli rol ve sorumluluklar düşmektedir. Bu konularda yapılacak çalışmaların çerçevesinin çizilmesi, bilimsel bakış açısının geliştirilmesi, interdisipliner ilişkilerin doğru bir şekilde kurulması, izleme ve değerlendirme çalışmalarının planlanması ve yapılması, araştırma ve diğer çalışmaların sonuçlarının kamuoyu ile paylaşılması üniversitelerin öncelikleri arasında olmalıdır. Bu amaçla, uygulama ve araştırma merkezlerinin kurulması ve mevcutlar arasındaki iletişimin sağlanması önemlidir. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Sorumluluk Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜSSAM) bu amaçla kurulmuş olan merkezlerden birisidir (29). Ülkemizde benzer amaçla kurulmuş merkezler de bulunmaktadır (30).

Sonuç olarak; bireysel ve/veya kurumsal sosyal sorumluluk çalışmaları sınırları belirli olduğunda yapılması istenilen, desteklenmesi gereken çalışmalardır. Toplum sağlığının korunması ve geliştirilmesi için bu çalışmaların desteklenmesi değerlidir. Bununla birlikte, bu yazı içinde altı çizilen konularda dikkatli olunması, sosyal sorumluluk çalışmalarının şeffaf, hesap verilebilir, izlenebilir, ölçülebilir, değerlendirilebilir olmasının sağlanması için güçlü mekanizmaların kurulması önerilmektedir.

1. Warshawski S. First-year nursing students' perceptions of health activism and social responsibility - A cross sectional study. *Nurse Educ Today*. 2024 Jan;132:106019. doi: 10.1016/j.nedt.2023.106019.
2. EU, [Erişim tarihi: 02 Ağustos 2024]. Erişim adresi: https://single-market-economy.ec.europa.eu/industry/sustainability/corporate-sustainability-and-responsibility_en
3. Dănescu T, Popa MA. Public health and corporate social responsibility: exploratory study on pharmaceutical companies in an emerging market. *Global Health*. 2020 Dec 10;16(1):117. doi: 10.1186/s12992-020-00646-4.
4. Aslan D. Sosyal Sorumluluk: Kavramsal Çerçeve. Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Uygulamaları Kitabında (Aslan D, Ed, Karadağ F, Yrd. Ed). Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2020, pp 11-18.
5. González R, Sicuri E. Insights into social responsibility in global health. *Wien Klin Wochenschr*. 2010 Feb;122(3-4):59-61. doi: 10.1007/s00508-009-1294-4.
6. Türk Dil Kurumu, [Erişim tarihi: 02 Temmuz 2024]. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
7. Weed DL, McKeown RE. Science and social responsibility in public health. *Environ Health Perspect*. 2003 Nov;111(14):1804-8. doi: 10.1289/ehp.6198.
8. TTB Etik Bildirgeler Erişim adresi: [Erişim tarihi: 17 Temmuz 2024]. <https://www.ttb.org.tr/kutuphane/etikbildirgeler2020.pdf> pp 12, 13
9. Ball P. J Robert Oppenheimer and the social responsibility of science. *Lancet*. 2023 Aug 5;402(10400):441-442.
10. Signorelli C, Odone A, Ricciardi W, Lorenzin B. The social responsibility of public health: Italy's lesson on vaccine hesitancy. *Eur J Public Health*. 2019 Dec 1;29(6):1003-1004. doi: 10.1093/eurpub/ckz135.
11. Thomasson C. Physicians' social responsibility. *Virtual Mentor*. 2014 Sep 1;16(9):753-7. doi: 10.1001/virtualmentor.2014.16.09.oped1-1409.
12. Dhillon RS, Karan A. The responsibility and potential of public health. *Lancet*. 2020 Jan 4;395(10217):29. doi: 10.1016/S0140-6736(19)31911-7.
13. Bhugra D. Commentary: Social determinants, social discrimination, social justice, and social responsibility. *Int J Epidemiol*. 2017 Aug 1;46(4):1333-1335. doi: 10.1093/ije/dyx159.
14. Verweij M, Dawson A. The meaning of 'public' in 'public health'. In: Dawson A, Verweij M, editors. *Ethics, prevention, and public health*. Oxford: Oxford University Press; 2007. pp. 13–29.
15. Azari R, Borisch B. What is public health? a scoping review. *Arch Public Health*. 2023 May 10;81(1):86. doi: 10.1186/s13690-023-01091-6.
16. Terris M. C.-E. A. Winslow: scientist, activist, and theoretician of the American public health movement throughout the first half of the twentieth century. *J Public Health Policy*. 1998;19(2):134-46; discussion 147-59. Available from: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9670699/>.
17. Rabson SM. Alfred Grotjahn, Founder of Social Hygiene. *Bull N Y Acad Med*. 1936 Feb;12(2):43-58. Available from: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/19311980/>
18. Willich SN, Berghöfer A. George Wolff (1886-1952): spreading the legacy of Alfred Grotjahn to the United States. *Am J Public Health*. 2013 Dec;103(12):2202-3. doi: 10.2105/AJPH.2013.301365.
19. Lange KW. Celebrating public health lives: Rudolf Virchow. *Public Health*. 2021 Sep 7;198:290-291. doi: 10.1016/j.puhe.2021.07.024.
20. Marmot M. Social determinants of health inequalities. *Lancet*. 2005 Mar 19-25;365(9464):1099-104. doi: 10.1016/S0140-6736(05)71146-6.
21. Last J. Lessons learned and public health's political role: an interview with John Last. *Can J Public Health*. 2014 Nov 11;105(6):e460-1. doi: 10.17269/cjph.105.4355.

22. Prof. Nusret Fişek, Kitaplaşmamış Yazıları III, [Erişim tarihi: 18 Temmuz 2024]. Erişim adresi: https://www.ttb.org.tr/n_fisek/kitap_3/39.html
23. UNESCO Milli Komisyon Raporu [Erişim tarihi: 02 Ağustos 2024]. Erişim adresi: <https://www.unesco.org.tr/Pages/460/73/Biyotetik%20ve%20%C4%B0nsan%20Haklar%C4%B1%20Evrensel%20Bildirgesi>
24. Tezcan S. Sosyal Sorumluluk alışmalarında Bilimsel Yaklaşım. Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Uygulamaları Kitabında (Aslan D, Ed, Karadağ F, Yrd. Ed). Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2020, pp 33-38.
25. Low LL, Tong SF, Ang JY, Abdullah Z, Hamid MA, Risman MS, Wong YT, Jamalul-Lail NI, Chelladorai K, Tan YP, Tay YL, Nordin AA, Hss AS. Social responsibility perspective in public response to the COVID-19 pandemic: a grounded theory approach. BMC Public Health. 2022 Mar 9;22(1):469. doi: 10.1186/s12889-022-12819-4.
26. Burki TK. Tobacco industry capitalises on the COVID-19 pandemic. Lancet Respir Med. 2021 Oct;9(10):1097-1098. doi: 10.1016/S2213-2600(21)00361-1.
27. Girvalaki C, Mechili EA, Loghin CR, Filippidis FT. Social responsibility during the COVID-19 pandemic: Tobacco industry's trojan horse in Europe. Tob Prev Cessat. 2020 Jun 15;6:37. doi: 10.18332/tpc/123244.
28. Graen L. The smokescreen of tobacco industry's social responsibility strategies. Tobacco Prevention & Cessation. 2023;9(Supplement 2):A37. doi:10.18332/tpc/172657.
29. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Sorumluluk Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜSSAM), [Erişim tarihi: 1Ağustos 2024]. Erişim adresi: <https://hussam.hacettepe.edu.tr/>
30. İstanbul Üniversitesi Sosyal Sorumluluk Uygulama ve Araştırma Merkezi [Erişim tarihi: 1Ağustos 2024]. Erişim adresi: <https://sosyalsorumluluk.istanbul.edu.tr/tr/>